

## POMNIKI

Pomnik – dzieło rzeźbiarskie lub rzeźbiarsko-architektoniczne, wzniesione dla upamiętnienia osoby lub zdarzenia historycznego. Forma pomnika może być różna – najczęściej jest to posąg lub grupa rzeźb na cokole, może być nim jednak również kolumna, obelisk, a nawet sztucznie usypane wzgórze (kopiec). Pojęcie „pomnik” w języku polskim jest dość wieloznaczne i szerokie, niekiedy jest poprzez nie – niewłaściwie – rozumiany nagrobek lub rzeźba plenerowa.

Podstawowe typy pomnika wykształciły się w starożytności. Były to pomniki konne, w formie kolumny lub łuku triumfalnego. W antyku najczęstsze były wolno stojące rzeźby figuralne (stojące lub siedzące), o przenikających się niekiedy funkcjach memoratywnych i kultowych. W średniowieczu znaczenie pomnika zostało zredukowane, figury mogące mieć częściowe znaczenie memoratywne spotykamy niemal wyłącznie we wnętrzach kościołów. Wraz z odrodzeniem następuje powrót do wzorców antycznych. W okresie renesansu była popularna, wzorowana na sztuce rzymskiej, forma pomnika konnego, wzbogacona i rozwinięta w sztuce baroku oraz klasycyzmu. Pojawiają się liczne pomniki konne oraz stojące, sławiące wielkich wodzów i władców. Odradzają się memoratywne kolumny, często z posągami na szczycie (np. Kolumna Zygmunta III Wazy w Warszawie). W epoce baroku pomniki stopniowo uzyskują rozbudowane formy, zwłaszcza poprzez wzbogacanie warstwy cokołu. Zwyczaj wznoszenia pomników, m. in. pod wpływem idei romantyzmu rozwinął się w wieku XIX. Jednocześnie utrwała się schemat pomnika składającego się z rzeźby na cokole. Lata powojenne przyniosły zmiany w rozumieniu pomnika, który przekroczył granice bryły, zaczął wchłaniać przestrzeń i obserwatora (konceptcja formy otwartej Oskara Hansena). Współcześnie wznoszone są różne typy pomników – od realistycznych, po abstrakcyjne.

Pomniki stanowią specyficzną wartość – samą w sobie. Niosąc przez siebie wartości estetyczne są dziedzictwem kulturalnym narodu, ucieleśnieniem idei honoru i patriotyzmu, przypominają współczesnym o wydarzeniach historycznych i ważnych postaciach, które miały i nadal mają ogromny wpływ na nas wszystkich. Mają ogromną rolę w wychowaniu, kształtują stronę ideową człowieka, integrują społeczeństwo wokół konkretnych treści, budując jego tożsamość. Pomniki mogą być dla społeczności lokalnej obiektem szczególnym, nietykalnym, podlegającym ochronie. Mogą być również miejscem spotkań (najślynniejsze to: pomnik Adama Mickiewicza na Rynku Głównym w Krakowie, kolumna Zygmunta III Wazy na pl. Zamkowym w Warszawie), są miejscem wokół którego „toczy się” życie. Choć nieme, wiele mówią o miastach i ich mieszkańcach. Wpisując się trwale w panoramę miasta stają się jego symbolami. Są przedmiotem dumy, niosąc przy tym istotne i niepodważalne wartości estetyczne. Pomniki są wreszcie – o czym nie można zapominać – atrakcją turystyczną, miejscem pamiątkowych fotografii, które przywołują wspomnienia i budują obraz odległego niekiedy miejsca.

Ogromny ładunek treści patriotycznych lub propagandowych obecnych w pomnikach sprawiał, że wielokrotnie w historii upadały one i były niszczone. Można wyróżnić dwojaki charakter tych destruktywnych przedsięwzięć. W pierwszym przypadku pomniki niszczone są wbrew woli społeczeństwa, w drugim zaś – za jego przyzwoleniem. Niszczenie to może dokonywać się za przyzwoleniem lub z polecenia nowych władz – okupacyjnych bądź własnych, reprezentujących odmienny od poprzedniego system rządów. Takie sytuacje miały miejsce wielokrotnie w czasie historii, pod każdą szerokością geograficzną, od czasów faraonów do nam współczesnych.

Pierwsza sytuacja, działania wbrew woli społeczeństwa, zaistniała w historii Polski w latach II wojny światowej i wkrótce po niej. Okupant hitlerowski w roku 1939 i latach następnych oraz radziecki od roku 1944 niszczył te same pomniki – będące wyrazem patriotyzmu. Masowo upadały pomniki poetów, bohaterów narodowych, zwycięskich wodzów, pomniki niepodległości, Legionów, Konstytucji 3 Maja itp. Sytuacja druga to czas po roku 1918, gdy niszczone masowo narzucane oznaki niewoli rozbiorowej, posągi

cesarzy, namiestników oraz po czerwcu 1989 roku, gdy niszczone pomniki narzucane przez system komunistyczny. Wiele z tych ostatnich pomników zniszczono siłami samych ludzi, ochoczo i z entuzjazmem pracujących nad usunięciem oznak niewoli. Przyczyn ich upadku z postumentów należy szukać w braku harmonii między wartościami przez nie prezentowanymi, a wyznawanymi przez społeczeństwo. Były to pomniki sztuczne, znaki wykrzywania i niewolenia umysłów. Nijak nie przystawały do rzeczywistych wzorców, ideałów, były jedynie pustym, martwym i przerażającym symbolem ucisku czy też terroru.

Pomniki to piękno, a niekiedy i brzydota; to historia, legenda i współczesność; to pamięć o bohaterach Polski i innych krajów. Pomniki to dzieła sztuki i nasze dziedzictwo; niekiedy jednak zapomniane i niszczone. Warto je poznać i przynajmniej niektóre z nich ocalić od zapomnienia.

## **REGULAMIN ODZNAKI KRAJOZNAWCZEJ PTTK „POZNAJ POLSKIE POMNIKI”**

### **I. POSTANOWIENIA WSTĘPNE**

1. Odznaka Krajoznawcza PTTK „Poznaj Polskie Pomniki” (zwana dalej OK PPP) została ustanowiona i jest nadawana przez Oddział Wolski PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie w celu spopularyzowania pomników wzniesionych dla upamiętnienia wybitnych osób lub wydarzeń historycznych, wolno stojących posągów i rzeźb figuralnych w Polsce oraz ocalenia od zapomnienia, przynajmniej niektórych z nich.
2. Ilekroć w Regulaminie jest mowa o pomniku należy przez to rozumieć: dzieło rzeźbiarskie lub architektoniczno-rzeźbiarskie wzniesione dla upamiętnienia osoby, grupy osób lub zdarzenia historycznego, w formie posągu lub grupy rzeźbiarskiej, w skład których wchodzi zarówno pełne figury, jak i popiersia oraz w formie kolumny, obelisku, naturalnego głazu lub budowli.
3. Ustanawia się osiem stopni Odznaki w czterech kategoriach, które można uzyskać jedynie w podanej kolejności:
  - Popularna (bez stopni),
  - Mała w stopniach: brązowy, srebrny i złoty,
  - Duża w stopniach: brązowy, srebrny i złoty,
  - Wielka (bez stopni).
4. Wygląd, wymiary oraz materiał, z jakiego jest wykonana OK PPP określa Oddział Wolski PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie.
5. Ogniwia organizacyjne PTTK, działacze i członkowie PTTK powinni czuć nad rzetelnością zdobywania OK PPP i jej odpowiednią rangą.

### **II. WARUNKI ZDOBYWANIA ODZNAKI**

1. OK PPP może zdobyć każdy kto ukończył 7 lat i spełni warunki określone niniejszym Regulaminem, również nie będąc członkiem PTTK.
2. Osoby niepełnoletnie mogą zdobywać OK PPP tylko pod opieką osób dorosłych.
3. Czas zdobywania poszczególnych stopni OK PPP nie jest ograniczony.
4. Wyższe stopnie OK PPP można zdobywać bezpośrednio po spełnieniu wymagań na stopień niższy Odznaki.
5. Obiekty zwiedzone ponad normę, ustaloną dla danego stopnia OK PPP, będą zaliczane na poczet Odznaki wyższego stopnia.

6. Dopuszcza się zaliczenie na poczet OK PPP udokumentowanych pomników zwiedzonych przez turystę przed ustanowieniem OK PPP i wejściem w życie Regulaminu, w liczbie do 50% na każdy stopień Odznaki.
7. Dokumentacja, o której mowa w pkt. 6. powinna być sporządzona zgodnie z zasadami zawartymi w rozdz. IV. Honorowane będą wszystkie potwierdzenia uzyskane przez turystę w toku zdobywania innych odznak, np. w formie kserokopii odpowiednich stron w książeczkach-kronikach tych odznak.

### III. WARUNKI SZCZEGÓŁOWE

1. Podstawą przyznania OK PPP jest zwiedzenie ustalonej dla danego stopnia odznaki liczby pomników obowiązkowych wymienionych w załączniku do regulaminu oraz innych, dowolnie wybranych przez turystę obiektów spoza wykazu.
2. Na poczet odznaki nie będą zaliczane obiekty typu: obeliski i miejsca pamięci narodowej na cmentarzach, pomniki nagrobne, tablice i płaskorzeźby na ścianach budynków i we wnętrzach budowli, rzeźby plenerowe, krasnale ogrodowe itp.
3. OK PPP można zdobywać w czasie wycieczek pieszych, kolarskich, motorowych oraz autokarowych.
4. OK PPP zdobywa się zwiedzając określoną w tabeli liczbę pomników uczestnicząc w indywidualnych wędrownkach oraz zbiorowych imprezach turystyczno-krajoznawczych.
5. Minimalna liczba pomników potrzebna do zdobycia OK PPP nie może być mniejsza niż liczba przedstawiona w tabeli. Kolejność i dobór zwiedzanych pomników jest dowolna.

Stopień Odznaki	Pomniki wymagane do zwiedzenia		
	Obowiązkowe	Dowolne	Razem
Popularna	10	15	25
Brązowa	15	20	35
Srebrna	20	30	50
Złota	30	40	70
Duża brązowa	40	50	90
Duża srebrna	50	65	115
Duża złota	70	80	150
Wielka	90	100	190
<b>ŁĄCZNA LICZBA OBIEKTÓW:</b>	<b>325</b>	<b>400</b>	<b>725</b>

6. Pomniki zaliczone na jeden stopień OK PPP nie są zaliczane na wyższe stopnie Odznaki.
7. Przewiduje się możliwość wykorzystania dla celów krajoznawczych, informacji o pomnikach, zawartych w książeczce-kronice Odznaki.
8. Wykaz pomników obowiązkowych będzie uzupełniany w miarę powstawania nowych interesujący dzieł rzeźbiarskich w Polsce. Uzupełnienia w wykazie dokonuje Komisja Weryfikacyjna OK PTTK „Poznaj Polskie Pomniki” powołana przez Zarząd Oddziału Wolskiego PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie.
9. Punkty uzyskane podczas zdobywania OK PPP mogą być jednocześnie zaliczone na inne odznaki krajoznawcze i odznaki turystyki kwalifikowanej pod warunkiem spełnienia wymagań zawartych w regulaminach tych odznak.

### IV. ZASADY POTWIERDZANIA ZADAŃ

1. Podstawą do ubiegania się o przyznanie OK PPP jest książeczka-kronika, wykonana samodzielnie przez zdobywającego odznakę w dowolnej formie.
2. Dopuszcza się elektroniczną wersję książeczki-kroniki zapisaną na płycie CD-R lub DVD-R.

3. W książeczce-kronice należy sporządzić wykaz odbytych wypraw, który powinien zawierać datę wycieczki, nazwę zwiedzanego pomnika, jego lokalizację oraz potwierdzenia terenowe lub członków kadry programowej PTTK (przodownicy, przewodnicy, instruktorzy wg posiadanych uprawnień, organizatorzy turystyki – tylko jeżeli byli obecni na danej wycieczce) oraz instruktorów harcerskich i kierowników wycieczek.
4. Potwierdzenia, o których mowa w pkt. 3. mogą być zastąpione opisem pomnika, samodzielnie wykonaną fotografią, lub fotografią turysty na tle zwiedzanego obiektu.
5. Z zapisów w książeczce-kronice musi jednoznacznie wynikać, że ubiegający się o Odznakę osobiście oglądał i poznał pomniki wymagane regulaminowo.

#### **V. WERYFIKACJA I PRYZNANIE ODZNAKI**

1. W celu weryfikacji i przyznania OK PPP, książeczkę-kronikę należy złożyć w biurze Oddziału Wolskiego PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie, ul. Batalionu Parasol 3a, 01-120 Warszawa, lub przesłać na adres korespondencyjny (do prezesa) – Roman Henryk Orlicz, ul. Monte Cassino 3 m. 19, 01-121 Warszawa – załączając kopertę zwrotną ze znaczkiem na list polecony, jak przy nadaniu.
2. Zweryfikowana książeczka-kronika jest zarazem legitymacją posiadanej OK PPP i uprawnia do jej nabycia i noszenia.
3. OK PPP przyznawana w trybie regulaminowym jest odpłatna.
4. OK PPP można nabyć w wyżej wskazanym miejscu osobiście, lub drogą pocztową. Opłaty pokrywa zamawiający.
5. Ewidencję zweryfikowanych i przyznaczonych odznak prowadzi Komisja Weryfikacyjna OK PTTK „Poznaj Polskie Pomniki”.
6. Zarząd Oddziału Wolskiego PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie może w drodze uchwały przyznać osobom szczególnie zasłużonym dla turystyki i krajoznawstwa oraz ochrony zabytków OK PPP w dowolnym stopniu honorowo z pominięciem przepisów dotyczących trybu jej zdobywania.
7. OK PPP przyznaną honorowo wręcza się wraz z pamiątkowym dyplomem bezpłatnie.

#### **VI. POSTANOWIENIA KOŃCOWE**

1. Zdobywanie OK PPP odbywa się na własny koszt i ryzyko. Oddział Wolski PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie nie ponosi żadnej odpowiedzialności za jakiegokolwiek szkody, których można doznać w trakcie zdobywania OK PPP, jak również za szkody wyrządzone przez zdobywającego odznakę osobom trzecim.
2. Interpretacja niniejszego regulaminu należy wyłącznie do Komisji Weryfikacyjnej OK PTTK „Poznaj Polskie Pomniki” powołanej przez Zarząd Oddziału Wolskiego PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie.
3. Decyzje Komisji Weryfikacyjnej OK PTTK „Poznaj Polskie Pomniki” wydane w zakresie jej działania są ostateczne.
4. Regulamin został uchwalony przez Zarząd Oddziału Wolskiego PTTK im. gen. Józefa Sowińskiego w Warszawie w dniu 25 maja 2009 r. i wchodzi w życie z dniem 1 czerwca 2009 r.

Regulamin opracował Roman Henryk Orlicz – Instruktor Krajoznawstwa Polski, Instruktor Ochrony Przyrody i Przodownik Turystyki Pieszej II st.

Wszelkich informacji o Odznace udziela autor: Roman Henryk Orlicz – tel. (+48-0) 501-094-576, e-mail: [romi@o2.pl](mailto:romi@o2.pl).

## ZALECANA LITERATURA

1. Adamczak Antoni, Kozakowska Joanna [red.], *Pomniki, akcenty rzeźbiarskie, tablice pamiątkowe Szczecina*, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Szczecin 2012, ISBN 978-83-63365-28-8.
2. Antkowiak Zygmunt, *Pomniki Wrocławia*, Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich Ossolineum, Wrocław 1985, ISBN 83-04-01953-1.
3. Błasiak Krystyna, Mazur Stanisława [red.], *Pomniki i tablice Tarnobrzega*, Miejska Biblioteka Publiczna im. dr. Michała Marcza w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2005, ISBN 83-903027-7-2.
4. Bończyk Irena [red.], Dziduszko Beata [red.], Smagacz Anastazja [red.], *Tarnowskie pomniki – przewodnik*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział „Ziemi Tarnowskiej”, Tarnów 2008, ISBN 83-903260-7-8.
5. Bronkowski Marek, *Sandomierskie pomniki*, Wydawnictwo Stratus, Sandomierz 2013, ISBN 978-83-63678-31-9.
6. Bródka Stanisław, Hajdasz Witold, *Miejsca pamięci narodowej Ziemi Pleszewskiej – pomniki, tablice, obeliski upamiętniające osoby i wydarzenia historyczne*, Pleszewskie Towarzystwo Kulturalne, Muzeum Regionalne w Pleszewie, Pleszew 2012, ISBN 978-83-929488-4-1.
7. Cisko Bolesław, *Tomaszowskie pomniki*, Tomaszowskie Towarzystwo Regionalne, Tomaszów Lubelski 1988.
8. *Ernest Malinowski – życie i pomniki*, red. Józef T. Finster, Oficyna Wydawnicza Landisberch nova Józef T. Finster, Gorzów 2000, ISBN 83-88135-43-0.
9. Gębczyńska-Janowicz Agnieszka, *Polskie założenia pomnikowe. Rola architektury w tworzeniu miejsc pamięci od połowy XX wieku*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2010, ISBN 978-83-7543-177-3.
10. Głębocki Wiesław, *Warszawskie pomniki*, Wydawnictwo PTTK „KRAJ”, Warszawa 1990, ISBN 83-02-04130-0.
11. Goliński Eugeniusz, *Pomniki Poznania*, Wydawnictwo Quadra, Poznań 2001, ISBN 83-916492-0-2.
12. Gryczka Zbigniew, *Znaki pamięci. Pomniki i tablice pamiątkowe Leszna*, Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne, Leszno 2007, ISBN 978-83-913449-7-5.
13. Grzesiuk-Olszewska Irena, *Polska rzeźba pomnikowa w latach 1945-1990*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 1995, ISBN 83-902407-6-9.
14. Grzesiuk-Olszewska Irena, *Warszawska rzeźba pomnikowa*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003, ISBN 83-88973-59-2.
15. Grzybowska Patrycja, *Pomniki Piotrkowa Trybunalskiego*, Miejska Biblioteka Publiczna im. Adama Próchnika, Piotków Trybunalski 2006, ISBN 83-921671-6-3.
16. Jałosińska Felicja, Nawrocki Jacek, *Jasielskie pomniki i obeliski*, Stowarzyszenie Miłośników Jasła i Regionu Jasielskiego, Jasło 2009, ISBN 978-83-927768-0-2.
17. Jaworska-Mačkowiak Celina, Mačkowiak Tadeusz, *Pomniki łódzkie. Historia w brązie i kamieniu*, Regionalna Pracownia Krajoznawcza PTTK, Łódź 2010, ISBN 8386289457.
18. Jodłowski Antoni, *Pomniki, popiersia, tablice pamiątkowe w Białej Podlaskiej*, Muzeum Południowego Podlasia, Biała Podlaska 2005.
19. Kołodziejczyk Edward, *Pomniki z warszawskiej Woli*, Wydawnictwo Kolpress Edward Kołodziejczyk, Warszawa 2016, ISBN 978-83-88919-21-3.
20. Kowalak Czesław, *Pomniki i tablice pamiątkowe w Legnicy po II wojnie światowej*, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Legnica 2012, ISBN 978-83-63335-08-3.
21. Laskowski Leszek, *Pomniki Koszalina*, Koszalińska Biblioteka Publiczna im. Joachima Lelewela, Koszalin 2009, ISBN 978-83-87317-65-2.
22. Łaborewicz Ivo [red.], *Pomniki i tablice pamiątkowe Jeleniej Góry*, Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry, Jelenia Góra 2012, ISBN 978-83-914519-1-5.
23. Matyjas Remigiusz, *Spotkania z pomnikami i historią. Warka i okolice*, Urząd Miasta i Gminy, Warka 2009, ISBN 978-83-928182-0-5.

24. Nadolski Przemysław, Wieczorek Edward, Giszter Elżbieta [red.], *Ze spiżu i granitu. Pomniki Bytomia*, Muzeum Górnośląskie, Bytom 2012, ISBN 978-83-88880-28-5.
25. Natusiewicz Ryszard, Natusiewicz Marek [il.], *Pomniki walczącej Warszawy w rysunkach Ryszarda Natusiewicza*, Wydawnictwo Urbanistyka, Wrocław 1999, ISBN 83-87860-23-9.
26. Nowicka Elżbieta, Parzych Czesław, *Ostrołęckie pomniki*, Ostrołęka 1999.
27. Oberc Franciszek, *Pomniki i tablice pamiątkowe Sanoka*, Miejska Biblioteka Publiczna, Sanok 1998, ISBN 83-909787-1-7.
28. Ożóg Kazimierz S., *Miedziany Pielgrzym. Pomniki Jana Pawła II w Polsce w latach 1980-2005*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie, Głogów 2007, ISBN 978-83-922114-4-0.
29. Ożóg Kazimierz S., *Pomniki Lublina*, Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, Lublin 2014, ISBN 978-83-61064-55-8.
30. Pazder Janusz, *Miejsce pomnika*, [w:] Materiały do studiów nad sztuką XIX wieku, red. Janos Brendel, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 1993, ISBN 83-232-0297-4.
31. Plewako Andrzej, *Katowickie pomniki*, Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Katowice 1986.
32. Serafin Janina, *Pomniki Głogowa*, Wydawnictwo „Elyan” Towarzystwa Ziemi Głogowskiej, Głogów 2001, ISBN 83-911991-2-6.
33. Skiba Czesław, *Pomniki Nieznanego Żołnierza. Świat i Polska*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2004, ISBN 83-11-09896-4.
34. Sobieraj Tadeusz, *Pomniki Warszawy*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1985, ISBN 83-217-2605-4.
35. Soborska-Zielińska Anna, *Chełmińskie pomniki i tablice pamiątkowe*, Muzeum Ziemi Chełmińskiej, Wydawnictwo Margrafesen, Chełmno 2001, ISBN 83-905844-6-8.
36. Śląski Bolesław, *Pomniki Publiczne Warszawy*, Warszawa 1916.
37. Wultański Jerzy, *Brodnickie pomniki i tablice pamiątkowe*, Multi B. Grzybowska – T. Siekierski, Brodnica 2008, ISBN 978-83-89963-18-5.
38. Ziółkiewicz Antoni, oprac. nauk. Paczuski Adam, *Toruńskie pomniki*, Wydawnictwo Urbański, Toruń 2009, ISBN 978-83-88219-32-0.